

УДК 811.161.2'34'23

Марія Дружинець
Одеський національний університет
ім. І.І. Мечникова,
Придністровський державний університет
ім. Т.Г. Шевченка

Психофоносемантика та кольорові асоціації українських та польських сонорних звуків

Стаття присвячена актуальному й новому напрямку в мовознавчій науці – вивченню фонетичного змісту та кольорових асоціацій українських та польських сонорних звуків. На основі експериментів комплексно досліджено кольорову гаму сонорних звуків указаних мов, їх фонетичний зміст та доведено помітний зв'язок між ними, а також підтверджено вплив на них артикуляційно-акустичних особливостей.

Ключові слова: психофоносемантика, українські та польські сонорні звуки, фонетичний зміст, кольорові асоціації звуків, артикуляційно-акустичні особливості звуків.

The article is dedicated to the actual and new direction in linguistic science – to the study of phonetic content and coloured associations of the Ukrainian and Polish resonant sounds. On the basis of experiments the coloured scale of the resonant sounds of the indicated languages are completely investigated, their phonetic content and the noticeable connection between them is proved, also the influence of the articulatory-acoustic features on them is confirmed.

Keywords: psychophonosemantics, Ukrainian and Polish resonant sounds, phonetic content, coloured scale of sounds, articulatory-acoustic features of sounds.

Проблема звукосимволізму – це проблема, про яку так часто сперечаються мовознавці та філософи. Вона найтісніше пов'язана з фунда-

ментальними проблемами мовознавчої науки, такими як: походження мови, природа мовного знака, характер мотивованості, експресивність, змістовність. Змістовність – це важлива і потрібна якість звуків [2: 125].

Найбільш повне й послідовне вираження ідея змістовності звукової форми мовного знака знайшла у розгляді психолінгвістичного феномену символіки звуків мови. У цього явища важка наукова доля. Воно попало у поле зору багатьох філософів, лінгвістів, психологів, поетів з часів античності і до наших днів. Зараз, мабуть, вже важко сумніватися в його існуванні. Але повного розуміння сутності явища немає, тому проблема фонетичного символізму все ще вважається у лінгвістиці неканонічною [1: 13].

Фонетичне значення є новим аспектом семантики звуків. Його вивчення впливатиме на вивчення багатьох важливих лінгвістичних проблем, таких як проблема змісту і форми у мові, народження, розвитку і функціонування слів і т.д. Поняття “фонетичне значення” та формулу його визначення запропонував О.П. Журавльов. Під фонетичним значенням слова розуміють сумарну оцінку символіки звуків, що входять до складу його звучання [3: 60]. На думку В.В. Левицького, фонетична вмотивованість слова є позитивним відношенням (відповідністю) між його звуковою оболонкою і значенням [5: 26]. В експериментальному напрямку феномен звукового символізму розглядається у рамках мовних реакцій носіїв мови. На думку представників німецького напрямку, змістовність звукової форми є фонетичним значенням. Г. Кронассер вважає, що значення мають не тільки слова і речення, але і окремі звуки мовлення [3: 22].

Така змістовність звуків зацікавила нас. Досі в українському мовознавстві проблема психофоносемантики звуків, зокрема сонорних, проблема співвідношення звучання й значення не розглядалась, тому вона не досліджена й актуальна.

О.П. Журавльов розробив експериментальний психометричний метод вивчення символічного значення звуків мовлення і досконало вивчив значення голосних звуків російської мови. Цей метод став основою нашого дослідження, зокрема основою вивчення семантики та кольорових забарвлень українських ([в], [м], [л], [н], [р], [л’], [р’], [н’], [й]) та польських ([m], [n], [r], [l], [l’], [m’], [n’], [j]) сонорних звуків.

Особливій ролі звуків приділено значну увагу в працях В. Гумбольта, Ж. Вандрієса, Р. Якобсона. Проблема “звук і значення” цікавила Фому Аквінського, Ж. Руссо, Р. Декарта. На зв’язок звука і значення звертав увагу М.В. Ломоносов. Звукосимволізм займає значне місце в дослідженнях Р. Пейджета, Г. Февесса, А.Г. Спіркіна. Теорії звукосимволізму

розглядалися С.В. Вороніним, І.І. Валуйцевою, В.В. Пановим. Поетисимволісти – Бальмонт, Брюсов і Блек – шукали прямих співвіднесень між звуком і значенням. Їх також цікавили кольорові асоціації звуків. Звуко-кольорові зіставлення простежували Р. Якобсон, А. Рембо, а також А. Шлегель, Рене де Гіль, О. Білий і Ніроп.

Ще в стародавній Греції виникла лінгвістична суперечка про те, як народжуються слова [2: 6]. Давньогрецький філософ Платон вважав, що колектив носіїв мови вільні у виборі імені предмета, але свобода вибору обмежена властивостями звуків мовлення [2: 7]. На думку Платона, голосні звуки швидкі, тонкі, великі, округлі. „Швидкі” предмети отримують імена, які включають в себе „швидкі” звуки; тонким предметам підійдуть імена з „тонким” значенням; до складу імен „великих” предметів повинні входити „великі” звуки [2: 8]. М.В. Ломоносов був впевнений, що звуки містять у собі деяку змістовність, і навіть рекомендував використати ці властивості звуків для надання художнім творам більшої виразності [2: 8]. А.Н. Журинський вважав, що зв'язок звука зі значенням може мати таке джерело, як символізм, „побудований на природній аналогії ознак звука та значення; так, ідея сили та твердості в будь-якій системі звукового символізму буде передаватися скоріше проривними, ніж фрикативними, скоріше твердими, ніж м'якими приголосними” [4: 28].

Російський поет-символіст К. Бальмонт у книзі „Поезія як чаклунство” дав цікаву характеристику художнього значення звуків: „Приголосні – це самий наш голос, матері – що нас народили, сестри – що нас цілували, першоджерело, звідки ми втекли в словеснім своїм лику... А приголосні мужньою своєю твердою вдачею впорядкували розкіш розливу, стали далекою греблею, довгим мулом, ясним річищем, що спрямовує води до свідомої праці” [6: 119].

Звуки голосні, приголосні самі по собі, окремо взяті, викликають якісь незвукові уявлення. У властивостях звуків схована одна з таємниць народження, життя і смерті слова. Фонетичне значення звуків не може бути розтлумачено окремим носієм мови. Тому виявлення фонетичного значення може здійснюватися лише за допомогою спеціальної реєстрації певного роду мовних реакцій багатьох носіїв мови. Для визначення фонетичного значення сонорних звуків української мови було проведено експеримент. До участі в експерименті було залучено 50 респондентів. Респондентами були студенти третього курсу українського відділення (зі спеціалізацією „Польська мова”) філологічного факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова (2006). Респондентам по черзі називалися сонорні звуки української та польської мов та пари класифікаційних ознак до цих звуків. Всього подавалося 10 пар ознак: гарний – поганий; великий –

малий; ніжний – грубий; світлий – темний; сильний – слабкий; гарячий – холодний; швидкий – повільний; веселий – сумний; гучний – тихий; добрий – злий. Респонденти визначили:

Таблиця 1

**Психофоносемантика
українських сонорних звуків**

Звуки Ознаки	[м]	[л]	[н]	[р]	[ї]	[л']	[р']	[н']	[в]
Гарний	30	48	36	11	13	39	35	27	29
Поганий	20	2	14	39	37	11	15	23	21
Великий	47	32	20	47	15	6	13	19	31
Малий	3	18	30	3	35	44	37	31	19
Ніжний	17	46	26	17	9	34	32	36	17
Грубий	33	4	24	33	41	16	18	14	33
Світлий	22	31	13	14	22	38	48	29	36
Темний	28	19	37	36	28	12	2	21	14
Сильний	35	26	38	31	23	20	28	17	29
Слабкий	15	24	12	19	27	30	22	33	21
Гарячий	18	17	19	28	17	48	31	44	47
Холодний	32	33	31	22	33	2	19	6	3
Швидкий	6	37	36	35	35	19	26	45	38
Повільний	44	13	14	15	15	31	24	5	12
Веселий	11	31	10	6	14	28	35	27	29
Сумний	39	19	40	44	36	22	15	23	21
Гучний	21	36	6	42	26	37	40	19	8
Тихий	29	14	44	8	24	13	10	31	42
Добрий	14	47	38	14	44	16	41	44	33
Злий	36	3	12	36	6	34	9	6	17

Фонетичний зміст польських сонорних звуків

Звуки Ознаки	[m]	[m']	[n]	[n']	[r]	[l]	[l']	[j]
Гарний	44	27	11	41	6	27	35	21
Поганий	6	23	39	9	44	23	15	29
Великий	42	14	15	18	37	43	10	32
Малий	8	36	35	32	13	7	40	18
Ніжний	12	45	48	40	29	31	38	43
Грубий	38	5	2	10	21	19	12	7
Світлий	24	33	43	26	47	42	46	40
Темний	26	17	7	24	3	8	4	10
Сильний	39	15	22	19	44	37	17	20
Слабкий	11	35	28	31	6	13	33	30
Гарячий	22	42	26	33	19	44	36	44
Холодний	28	8	24	17	31	6	14	6
Швидкий	34	13	19	48	32	38	28	13
Повільний	16	37	31	2	18	12	22	37
Веселий	8	31	32	35	23	22	45	17
Сумний	42	19	18	15	27	28	5	33
Гучний	37	12	16	32	35	14	22	23
Тихий	13	38	34	18	15	36	28	27
Добрий	21	29	37	44	15	31	33	35
Злий	29	21	13	6	35	19	17	15

Отже, сонорні **[м]**, **[m']** – український та польський – *гарні, великі, грубі, темні, сильні, холодні, сумні, злі*, але український **[м]** – *гарний, повільний, тихий, добрий*, а польський **[m]** – *поганий, швидкий, гучний, злий*; сонорні **[н]**, **[n']** – *малі, ніжні, повільні, тихі, добрі*, але український **[н]** – *гарний, темний, сильний, холодний, сумний*, а польський сонорний **[n]** – *поганий, світлий, слабкий, гарячий, веселий*; сонорні **[н']**, **[n']** – *гарні, малі, ніжні, швидкі, світлі, слабкі, гарячі, добрі, веселі*, але український **[н']** – *тихий*, а польський **[n']** – *гучний*; сонорні **[р]**, **[r]** – *погані, великі, сильні, швидкі, сумні, гучні, злі*, але український **[р]** – *грубий, темний, гарячий*, а польський **[r]** – *ніжний, світлий, холодний*;

сонорні [л], [l] – гарні, великі, ніжні, світлі, сильні, швидкі, добрі, але український [л] – холодний, веселий, гучний, а польський сонорний [l] – гарячий, сумний, тихий; сонорні [л’], [l’] – гарні, малі, ніжні, світлі, слабкі, гарячі, веселі, але український [л’] – повільний, гучний, злий, а польський [l’] – швидкий, тихий, добрий; сонорні [й], [j] – погані, слабкі, сумні, добрі, але український [й] – малий, грубий, темний, холодний, швидкий, гучний, а польський – великий, ніжний, світлий, гарячий, повільний, тихий. **Український сонорний звук [в] гарним вважають 29 респондентів, поганим – 21, великим – 31, малим – 19, ніжним – 17, грубим – 33, світлим – 36, темним – 14, сильним – 29, слабким – 21, гарячим – 47, холодним – 3, швидким – 38, повільним – 12, веселим – 29, сумним – 21, гучним – 8, тихим – 42, добрим – 33, злим – 17.** За дослідженнями О.П. Журавльова, російський звук [в] – гарний, великий, грубий, світлий, сильний, гарячий, швидкий, сумний, гучний, злий [3: 151]. **Український сонорний звук [р’] гарним вважають 35 респондентів, поганим – 15, великим – 13, малим – 37, ніжним – 32, грубим – 18, світлим – 48, темним – 2, сильним – 28, слабким – 22, гарячим – 31, холодним – 19, швидким – 26, повільним – 24, веселим – 35, сумним – 15, гучним – 40, тихим – 11, добрим – 41, злим – 9.** У російській мові, за дослідженнями О.П. Журавльова, звук [р’] – гарний, великий, ніжний, світлий, сильний, гарячий, швидкий, веселий, гучний, добрий [3: 151]. **Польський звук [m’] гарним вважають 27 респондентів, поганим – 23, великим – 14, малим – 36, ніжним – 45, грубим – 5, світлим – 33, темним – 17, сильним – 15, слабким – 35, гарячим – 42, холодним – 8, швидким – 13, повільним – 37, веселим – 31, сумним – 19, гучним – 12, тихим – 38, добрим – 29, злим – 21.**

При зіставленні українських і польських сонорних помітили, що найбільша кількість характеристик співпадає для звуків [н’], [n’] – 9 ознак: гарний, малий, ніжний, швидкий, світлий, слабкий, гарячий, добрий, веселий, а найменша – для звуків [й], [j] – 4 ознаки: поганий, слабкий, сумний і добрий. Цікаво зіставити українські звуки між собою. Наприклад, якщо порівняти звуки [н] і [н’], то бачимо, що спільними для них є ознаки: гарний, малий, ніжний, тихий, добрий; для звуків [л] і [л’] – гарний, ніжний, світлий, веселий, гучний; для звуків [р] і [р’] – сильний, гарячий, швидкий, гучний. Для губних сонорних [в] і [м] спільними значеннями є гарний, великий, грубий, сильний, тихий; для передньоязикових [л], [л’], [н], [н’], [р], [р’] не співпадає жодна ознака; для щілинних [в] і [j] співпадають ознаки: грубий, швидкий, добрий; для зімкнено-носових [м], [н], [н’] – гарний, тихий.

Властивість звуків викликати кольорові асоціації було помічено давно. Є свідчення про те, що звуки мови, особливо голосні, можуть

сприйматися в кольорі. Ще А. Рембо у своєму сонеті „Голосні” називає кольори голосних звуків [2: 101]. О.П. Журавльов, за допомогою експериментів, дослідив кольорові асоціації голосних звуків російської мови. Ми намагались встановити характер звуко-кольорових зіставлень для українських та польських сонорних звуків трьома способами.

Під час експерименту № 1 – Вільний вибір співвіднесень – респондентам по черзі вимовляли сонорні звуки української мови, до яких вони добирали кольори. Згідно з експериментом № 1, *український звук [в] – білий (16), [м] – червоний (16), [н] – коричневий (10), [л] – блакитний (13), [р] – чорний (13), [й] – зелений (14), [н'] – фіолетовий (9), [л'] – жовтий (13), [р'] – синій (12); польський звук [т] – червоний (28), [п] – коричневий (22), [г] – чорний (18), [л] – блакитний (13), [л'] – жовтий (24), [т'] – синій (16), [п'] – білий (14), [й] – зелений (17).* *Під час експерименту № 2 – Вибір однозначних співвіднесень* – респондентам надавалися 2 списки – дев'ять сонорних звуків: [м], [л], [н], [р], [й], [л'], [р'], [н'], [в] та дев'ять назв кольорів: зелений, синій, блакитний, червоний, фіолетовий, жовтий, білий, коричневий, чорний, а також 2 списки – вісім сонорних звуків: [т], [п], [г], [л], [л'], [м'], [п'], [й] та вісім назв кольорів: зелений, синій, блакитний, червоний, жовтий, білий, коричневий, чорний. Було запропоновано до кожного звука підібрати один з кольорів. Використовувати один колір двічі заборонялося. *Український [в] респонденти вважають білим (12), [м] – червоним (10), [н] – коричневим (17), [л] – блакитним (8), [р] – чорним (16), [й] – зеленим (18), [н'] – фіолетовим (18), [л'] – жовтим (10), [р'] – синім (20); польський звук [т] – червоний (26), [п] – коричневий (19), [г] – чорний (20), [л] – блакитний (15), [л'] – жовтий (25), [т'] – синій (18), [п'] – білий (16), [й] – зелений (17).* Отже, кольорові асоціації досліджуваних звуків під час I і II експериментів ідентичні. *Під час експерименту № 3 – Безпосереднє співвіднесення звука з кольором* – респондентам роздавалися картки зеленого, синього, блакитного, червоного, фіолетового, жовтого, білого, коричневого та чорного кольорів. Для кожного сонорного звука респонденти підбирали відповідний колір. *Український сонорний звук [в] респонденти охарактеризували як білий (9), [м] – червоний (12), [н] – коричневий (16), [л] – блакитний (9), [р] – чорний (14), [й] – зелений (13), [н'] – фіолетовий (11), [л'] – жовтий (10), [р'] – синій (11); польський звук [т] – червоний (28), [п] – коричневий (22), [г] – чорний (18), [л] – блакитний (17), [л'] – жовтий (24), [т'] – синій (21), [п'] – білий (17), [й] – зелений (20).* При опрацюванні результатів виявилось, що дані трьох експериментів співпадають. Отже, *український сонорний звук [в] респонденти визначили як білий, [м] – червоний, [н] – коричневий, [л] – блакитний, [р] – чорний, [й] – зелений, [н'] – фіолетовий, [л'] – жовтий, [р'] – синій; польський звук [т] –*

червоний, [n] – коричневий, [r] – чорний, [l] – блакитний, [l'] – жовтий, [m'] – синій, [n'] – білий, [j] – зелений. Як бачимо, українські та польські сонорні [m] – [m], [n] – [n], [л] – [l], [р] – [r], [й] – [j], [л'] – [l'] мають однакове забарвлення.

Помітний зв'язок між фонетичним значенням звуків та артикуляційно-акустичною характеристикою, між фоносемантичними та кольоровими асоціаціями сонорних. Зокрема, поганий, грубий, темний, сумний, злий [р] забарвлений у чорний колір, а гарний, світлий, ніжний, веселий, гучний [л'] – у жовтий; гарний, ніжний, світлий, веселий [n'] – у білий.

Таким чином, українські та польські сонорні характеризуються багатим фонетичним значенням та яскравим кольоровим спектром. Простір фонетичного значення співвідноситься з артикуляційною класифікацією українських сонорних, а простір кольорового забарвлення – з фонетичним змістом.

Література

1. Вартаньян Э.А. Путешествие в слово / Э.А. Вартаньян. – М.: Советская Россия, 1976. – 161 с.
2. Журавлев А.П. Звук и смысл / А.П. Журавлев. – М.: Просвещение, 1981. – 222 с.
3. Журавлев А.П. Фонетическое значение / А.П. Журавлев. – Л.: ЛГУ, 1974. – 160 с.
4. Журинский А.Н. Некоторые сопоставления „периферийных” классов языковых знаков / А.Н. Журинский // Синхронно-сопоставительный анализ языков разных систем. – М., 1980. – 325 с.
5. Левицький В.В. Чи існує універсальний звуко символізм? / В.В. Левицький // Мовознавство. – 1972. – № 1. – С. 25–37.
6. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфографія. Графіка і орфографія. Завдання і вправи / Н.І. Тоцька. – К.: Вища школа, 1995. – 151 с.